

Kujbusné Mecsei Éva

Nyíregyháziak Monospetriben a 18. században

A 16–17. században az ország területén lezajlott hadi cselekmények miatt néha az életben maradáshoz, máskor a biztonságos léthez volt szükséges a menekülés, a szülő- és lakóhely elhagyása. A migráció azonban a 18. század elején a török kiűzését, majd a szatmári békét követően is folytatódott, csak a vándorlás motivációjában került előtérbe a mindennapok könnyebbé tételének reménye: az útnak indult jobbágyok a kedvezőbb feltételekkel kecsegtető új helyekre áttelepedve szerettek volna javítani sorsukon. A vándorgenerációk utódai – a migrációs előnyöknek köszönhetően jobb életfeltételek közé került elődöknek a telepítéssel járó kedvezményeire alapozva – bátrabban vállalkoztak arra, hogy szülőhelyüktől több száz kilométerrel arrébb keressék boldogulásukat. Ráadásul a könnyebb élet mellett a migráció során akár jogállásváltozás is bekövetkezhetett: a szökött örökös jobbágyok ugyanis új lakóhelyüket elhagyva már, mint szabad menetelűek vándorolhattak tovább. Volt, aki olyan helyre ment, ahol ősei vagy akár ő maga is járt korábban (pl. a Felvidékről nyáron aratni, télen fenni jöttek sokan az Alföldre), vagy ahova rokonai, ismerősei költöztek, de akadtak olyanok is, akik a hadi terhek és a pusztulás elől elmenekült őseik szülő- vagy lakóhelyére tértek vissza. A leginkább befogadóvá a 18. században az alacsony népsűrűség és a földbőség miatt a töröktől visszafoglalt területek váltak.¹ Itt a birtokosok különböző kedvezményeket ígérve igyekeztek visszavagy odacsalogatni a jobbágyokat. Néha a megyék is asszisztáltak a szökött jobbágyok befogadásához, miközben szabályozással, tiltással igyekeztek korlátok közé szorítani, meggátolni az elvándorlást. Egymással élénk levelezést folytatva III. Károly körlevelére² hivatkozva kérték vissza szökött lakosaikat, akiket a királyt, a földesurat, a vármegyét megcsalóknak, felebarátját nyomorítóknak bélyegeztek.³ Előfordult erőszakos cselekedet is: a bihari nemesek tiltakozása szerint pl. a szabolcsi főszolgabíró katonái éjszakai betörésükkor a lakosokat visszahurcolták.⁴ A két megye közötti feszültséget növelte, hogy a 18. század első évtizedeiben Szabolcsból a „*jobbágyvándorlás elsősorban Bihar megyébe irányult, ahol az összes elköltözőknek több mint egyharmada telepedett le.*”⁵ Veres Miklós e megállapítását Papp Klára is megerősíti: az „*átvándorlás a rendelkezésre álló források szerint Szabolcs megyéből volt a legnagyobb arányú [...] Szabolcsból 1698 és 1735 között 1020 jobbágy és zsellérsalád keresett jobb megélhetési lehetőséget Bihar megye településein.*”⁶ Bársony István kutatásaiból az is tudható, hogy a magánbirtokok falvaiba és mezővárosaiba települtek át legszívesebben. Többen mentek a Berettyótól északra és a Sebes-Köröstől délre fekvő területekre.⁷

A 18. század végén az alig fél évszázaddal korábban újratelepített Nyíregyházáról továbbvándorolni kívánók érdeklődésének fókuszába is egy bihari falu, Monospetri került.

¹ Papp 1998. 64.

² 1719. november 2-án kelt.

³ Ács 1983. 367.; MNL. SzSzBML IV.1.b. Fasc. 22. No. 13. 1721.

⁴ Uo. Fasc. 20. No. 21. 1719.

⁵ Veres 1962. 183.; Ács 1985. 590.

⁶ Papp 1998. 129.

⁷ Uo.

A település, amelyen 1601-ben még 62 család élt,⁸ 1694-ben, a Benkovich Ágoston váradi püspöknek történt birtokátadás után a kincstár kezén maradt birtokok összeírásában már néptelennek van feltüntetve.⁹ 1695-ben¹⁰ a budai kamarai adminisztráció Pósalaki János debreceni nótáriusnak juttatta. Az adományozásról Balogh István ezt írta: „*Sokszori bécsi útján, az udvari kancellárián, az udvari és a kassai kamarán szerzett összeköttetései révén, a nemesség megszerzése után módja nyílt birtokszerzésre is. I. Lipót 1696. április 30-án kelt leiratával értesítette a felső-magyarországi kamarai igazgatóságot, hogy Pósalaki Jánosnak és feleségének Kis Ilnánának, 500 forint lefizetése ellenében Monospetri praediumot adományozta, amíg fiági utódaik élnek. A kamara az akkor néptelen falut 500 forint kötelezvény ellenében egy bét múlva át is adta. Úgy látszik azonban, hogy ezt a birtokot már az előző évben is bérelhette, mert már június elsején zálogba adta Bossányi Sándornak és feleségének 8 évre. A záloglevél szerint Bossányi az elszállott jobbágyságot visszatelepíti, a még Pósalaki által tett őszi vetést learattatja, az erdeit megőrzi, a zálogba adó sertései makkoltatását megengedi, malmot, vendégfogadót épít a birtokon. Pósalaki a zálog kiváltásakor viszont az erre tett kiadásait megtéríti.*”¹¹ Az 1699 decemberében készült összeírásban 9 jobbágyot írtak össze a településen.¹² Köztük voltak a Borny, Csiffor, Farkas, Phileph [Fülöp], Tőtös, Turkul családok. Az 1715-ös összeírásban mellettük (Stephanus Farkas; Mathias Phülöp; Andreas Phülöp; Clemens Bornik; Joannes Turkol) néhány más családfőt is feltüntettek: Michael Horni, Stephanus Vadas, Paulus Pap, Stephanus Derey, Galus Sánta, Georgius Borcsjar szerepelnek.¹³

Az 1601-ben összeírt családnevek közül a 18. század közepén az alábbiak fordultak újra elő: Balogh, Bornyi, Farkas, Filep/Fülöp, Hajdu, Kiss, Nagy, Palos, Szilágyi, Szücs, Tivadar. Az 1754-es összeírásakor¹⁴ és az 1773-as urbárium¹⁵ idején a településen az alábbi családokat vették számba:

A 18. század második felében Monospetriben élő családok

1754	1773
Balogh	Balogh
Béres	Béres
Bona	
Borcsman/Borcsomann	Borcsomány
Bornyi/Bornyu	Bornyi
Borsa/Borsa Divadár	
Bujdosó/Bujdossó	
Buzás	Buzás
Csengery	Csengeri
Csordás	
Derecskey/Derecskei	Derecskei

⁸ MNL OL E 156.a Fasc. 49. No. 1. 1601.

⁹ MNL OL E 156.b Fasc. 1. No. 5. 1694.

¹⁰ MNL OL E 156.a Fasc. 49. No. 5. 1699.

¹¹ Balogh 1987. 11–12.

¹² MNL OL E 156.a Fasc. 49. No. 7. 1699.

¹³ Bíró 2009. 11.; MNL OL N 78. No. 26. 1715.

¹⁴ MNL OL E 156.a Fasc. 111. No. 41. a. 1754.; 1754-ben 85 családfőt írtak össze. Lásd MNL OL E 156.a Fasc. 153. No. 79. 1754.; Monospetriben 1769-ben 4, 1784-ben és 1792-ben 7 nemes élt. Lásd Szálkai 2010.

¹⁵ MNL OL C 59. Monospetri 1767. évi urbárium.

A 18. század második felében Monospetriben élő családok
1754 **1773**

Dragus	Dragus
Farkas	Farkas
Fülep/Fülöp/Fülöp alias Mattya	Filep
Giliga	
Gombos	
Grama	Grama
Hajas, ns.	
	Ignát
	Jakab
Kaskötő	
Kerekes	Kerekes
Kiss	Kiss
Kondás	
Kónya	
Kovács, ns.	
Lukács	
Lupul/Lupuly	
Major	
Marthe	
Molnár	
Nagy	Nagy
Orosz	
Ósz	
Pap	Pap
Paskaly	
Popucz/Papicz	Papicz
Rosznay	
Sándor	
Sánta/Sántha	
Sarka	
Szilágyi	
Szöllőssi/Szöllősy	
Szűcs	Szűcs
Tálos	
Terge	Terge
Thury	Turi
Tivadar	
Tószegy/Tószegi (nótárius)	
Turkuly/Turkul	Turkuly

A 18. század második felében Monospetriben élő családok

1754	1773
Tury	
Tyetis/Tyetyés	
Ursuly/Urtul	Urszuly
Vadas	Vadas
Vanka	Vanka
Veres	
Zabolay	Zabolay
	Zsárka
Zsimbor	

A Derecskei, a Papp és a Vadas családok már az 1716-es conscriptio idején is ott éltek. Feltételezhető, hogy a Pósalaki család által kezdeményezett betelepítés során érkeztek. 1714-ben ugyanis idősebb és ifjabb Pósalaki János telepeseket hívott Monospetribé, kedvezményeket biztosítva számukra: „*nevezett falumban szállásandó és következő jövévények jobb kedvel és jobb szível meg maradbassanak és bátorosabbak lehessenek*”. Terheik: marhával, akinek nincs, az gyalogszerrel szolgáljon évi 15 napot. A kilencedet mindenből adják. Marhával a vendégfogadóhoz 2–2 szekér fát vigyenek. Szüretre egy erős embert küldjenek. Kötelezettségeik teljesítése után szabadon elmehettek.¹⁶

A falu közepén a Pósalaki család fából építette fel a három szobából és konyhából álló házát, amelyhez pincét is készíttetett. A portát, amelynek tágas udvarán oldalról zöldséges és káposztás kert, továbbá ló-, ököristálló és disznóól, a szárnyasok számára ól, valamint kenyérsütő-ház, gabona- és zöldségraktár is állt, valószínűleg faoszlopos sövénykerítés vette körül. A házhoz tartozott a Berettyó folyón lévő, folyamatosan működő malom. Az appertinentia részei voltak a három nyomásban művelt majorsági szántók, a rétek, a szőlők, ez utóbbiakat napszámban műveltették. A bort a helyi nagyobbik kocsmában árulták. A birtok 38 egész-, 22 fél- és 24 szellértelkén éltek adózó jobbágyok. Az egésztelkesek közül 23 volt örökös.¹⁷ A szántók nagysága nem volt arányban a telkek nagyságával, mint ahogy a féltelek is lehetett nagyobb, mint az egész. A jobbágyok adót nem fizettek, hanem szolgáltatásokkal tartoztak: ígás- vagy gyalogrobotjuk 15 nap körüli volt. A gabona tizedelésekor mindegyik telek után egy-egy csirkét adtak. A borkilenced a rossz időjárás miatt kisebb lett a szokottnál. Gabonakilencedbe átlagos évben 180 pozsonyi mérőt, a zabból való kilencedként kb. 20 pozsonyi mérőt adtak, bár zabot csak ritkán vetettek. Pósalaki halála után a helyzet romlott, mert sem az özvegye, sem a fia nem értett a gazdálkodáshoz. Javítani csak a szolgáltatások rendezésével, a szántóföldek irtvánnyal való bővítésével, juhtartással, szénégetéssel, ser- és pálinkafőzéssel lehetett volna.

A település a Pósalaki család kihalta után visszazállt a kincstárra. Ezután Bogáthy Pál,¹⁸ az Erdélyi Gubernium tanácsosa, a királyi biztos helyettese 1758. október 25-én

¹⁶ Uo.; MNL OL E 156.a Fasc. 153. No. 79. 1754.

¹⁷ „*Az egésztelkes jobbágyoknak van 24 hold szántóföldje, 12 kasza rétje és egy hold belseje. A fél- és negyedtelkes jobbágyoknak aránylag kevesebb. A szellérnek csak belsejű telke van. A kurialista az úrral kötött szerződés feltételeitől függ. Mindegyiknek van legelője, és ahol erdő létezik, ott mérsékelt faigazási joga is.*” Tessedik–Berzeviczy 2004. 10.

¹⁸ Apja marus-bogáti Bogathi/Bogáthy János 1794-ben vízaknai sósízt, szebeni harmincados, vízaknai királybíró. Nagy 1858. 152.

adományként kapta meg Mária Teréziától.¹⁹ A Bogáthy család – szokás szerint – az új birtok benépesítése érdekében kedvezményeket biztosított az ide települő lakosoknak. 1773-ban 23 örökös, 23 szabad menetelű gazdát tüntettek fel, 1785-ben a népszámlálók 117 házban 137 családot, 622 főt, 312 férfit és 310 nőt (köztük 117 gyereket) írtak össze. Közülük 19 volt nemes, 98 zsellér.²⁰

A telepítési kedvezmények 1794-ben Nyíregyházán is többeket ösztönöztek az elköltözésre. A lakóhelyet változtatni kívánók között nem voltak „öslakos” helybeliek, elődeik, sőt akár ők maguk is megtapasztalták a migráció előnyeit, hiszen családjaik a felvidéki megyékből indulva éltek Pest és Békés megyében, mielőtt a 18. század közepén ide érkeztek.²¹ A gazdánkénti évi egy aranyadó, a robotmentesség, a regálé- és pusztabérlési lehetőségek, a széles határ, amelyet szállásokra osztottak, elősegítette a földművelő-állattenyésztő közösség boldogulását, illetve megfelelő belső piac kialakulásával több száz kézműves megélhetését is. Az 1786-ban elnyert oppidum jogállás és országos vásártartási jog az 1790-es évekre a régióban átlagostól kedvezőbb gazdasági és jogi lehetőségeket teremtett. Mindezek ellenére a folyamatos betelepülés mellett állandó volt az elvándorlás. Az impopulációs években leginkább a régi lakosok közül költöztek el többen, mert nem kapták meg ugyanazokat a kedvezményeket, amelyekkel az újak rendelkeztek. De az újak közül is elmentek mindazok, akik a terheket sokallva egy újabb telepítésnél nagyobb lehetőségeket reméltek. Nyomós érvként esett latba a több ezres evangélikus, magát tótnak valló, hitbuzgó közösség számára, hogy a földesúri ígéret ellenére vallásukat nem gyakorolhatták szabadon. Rácz Demeter teljhatalmú megbízott Károlyi Ferenchez 1754. december 4-én írott levelében ezt írta: „*ha egy-két hónap forgása alatt nem végezhet excellentiád papjok s oratóriumok felől, nem sokat számlálunk márciusban közzülnök*”.²²

Egy 1756-ban kelt irat szerint a telepítési jogok és a vallásszabadság korlátozása, a dézsmafizetés bevezetése, az erdőhasználat akadályozása, a sok előfogatolás miatt többen is „*Szlavóniába való kívándorlásra készültek. De mikor köztudottá vált, hogy a kívándorlás indítói, akik másokat előjegyeztek, saját nevüket nem írták alá, az ügyben való sok tanakodás után, – mindnyájan elállottak a kívándorlástól és megmaradtak az itteni településnél*”.²³

A legjelentősebbnek az 1794-ben a Bihar megyei Monospetribé való átköltözés tűnik, amit a helytörténetírók néha érzelmekkel teli, emlékezetre méltó eseményként örökítenek

¹⁹ MNL OL E 227. 23. kötet. 439.; MNL OL A 130.

²⁰ Danyi–Dávid 1960. 32–33.

²¹ Kujbusné 2001., Kujbusné 2003., Kujbusné 2010. A település egyik birtokosa, gróf Károlyi Ferenc birtokosársának, Palocsay Istvánnénak a hozzájárulásával a főként Felvidékről spontán érkezettek befogadása mellett Békés megyéből szervezett telepítéssel pótolta a korábban elvándoroltakat. A nagy kedvezményeknek köszönhetően a század közepén alig félezernyi lakosság az 1753–54-es impopulációs éveket követően folyamatosan nőtt: 1754-ben közel kétezren, az 1. népszámlálás idején, 1785-ben hét és félezren voltak itt. A 18. század utolsó harmadától az eljárók és a földesurak azoknak az új lakosoknak a befogadását támogatták, akiknek a mestersége vagy egyéb munkavégzése hiánypótló volt és bérletekkel folyamatosan bővítették a megművelendő területeket is. Mindezek ellenére az első hullámmal érkezettek földfoglalásával, szállásalakításával szerzett előnyét, az örökkel járó vagyonaprózódásokat, a természeti csapásokat volt, aki nem tudta kompenzálni, ezért a helyi társadalom folyamatosan zselléresedett. Ezen a helyzeten igyekeztek változtatni az új telepítvényeken nyerhető előnyök kihasználásával.

²² MNL OL P 398. No. 61179. sz. Rácz Demeter levele. A lakosság több mint kétharmadát kitevő gyülekezet szabad vallásgyakorlását csak a türelmi rendelet biztosította.

²³ MNL SzSzBML V.11.e. 37/37. 1756:6., magyarra fordítva: Németh 1979. 358–359. Az elköltözés 10 pontban összefoglalt okait latinul tartalmazza a főbírók jegyzőkönyve is, lásd Balogh 1982. 104.

meg és hagyományoznak egymásra.²⁴ Érdekes azonban megvizsgálni a megmaradt, bár töredékes forrásokat, amelyek alapján pontosabban körvonalazhatóak a migrációs okok, valamint az el- és visszavándorlás.

A nyíregyházi elköltözés kapcsán két okot említ a szakirodalom. Az egyik az érzelmi szál: „Az 1700-as évek elején már több család hagyta el Monospetrit. Voltak, akik a jobb élet reményében Nyíregyházára költöztek. Azonban a hosszú évek során rádöbentek arra, hogy a helyváltásuk nem járt eredménnyel. Legalábbis nem jött be a számításuk.” – írta Biró Endre.²⁵ Mindezek igazolása nem egyszerű feladat, hiszen a nyíregyházi egyházi anyakönyvek nem említik a szülők, házasuló felek, elhunytak születési helyét és a közigazgatási iratokból sem került elő olyan adat, amely igazolná a Monospetriből való tömeges idetelepülést. A migráció nyomon követését így az összeírások névanyagának összevetésével kísérrelhetjük meg, ami a névvariációk, elírások, mentességgel bíró, ezáltal a számbavételből kimaradt lakosok stb. miatt sok kérdést hagy nyitva. A fellelhető conscriptiók alapján az állapítható meg, hogy a Monospetriben is összeírt, de egyedi azonosításra kevésbé alkalmas családnevek fordultak csak elő a később Nyíregyházán összeírtak között. Így pl. az 1707-ben Nyíregyházán számba vett 65 különböző nevű család között található Farkas, Pap és Sánta nevű, de nem igazolható, hogy Monospetriből jöttek. 1714-ben a 63 különböző nevű család között a Farkas és a Sánta család még megtalálható, 1752-ben azonban már csak a Pap családot írták itt össze. Nyíregyházán a 18. század első felében a birtokosváltozások és a hadihelyzet miatt megélnékült a migráció. 1748-ban, amikor a település osztatlan felét az ecsedi uradalom részeként Károlyi Ferenc megvásárolta, néhány százan laktak. 1752-ben a megyei conscriptorok közel 34 különböző nevű családot találtak itt (Ács, Balogh, Béri, Bihari, Biri, Borbély, Czifra, Dankó, Fazekas, Filep, Fintor, Kerecseny, Királi, Kadircs, Kurnet, Móricz, Napkori, Nagy, Néma, Oláh, Orosz, Pap, Prsztirko, Riczu, Sipos, Suhajda, Szabó, Szilágyi, Szűcs, Taraczkai, Tornai, Török, Ungi, Uri).²⁶ Közülük a Balogh, Filep, Pap, Szilágyi és Szűcs nevek korábban előfordultak a Monospetriben összeírtak között is, de ezek sem olyan különleges, jellemző nevek, hogy csupán az alapján feltételezhetnénk, hogy onnan jöttek.²⁷ Az újratelepítés előtti években Nyíregyházán élt Asztalos, Bodnár, Varga család tagjai közül mentek – vagy „visszamentek”? – Monospetribé, bár bizonyítani, hogy onnan jöttek, róluk sem tudjuk.

A fél-, egy évszázad múlva történt, Monospetribé való átköltözés, esetleg „hazatérés” motivációs tényezőjeként említik az 1794. évi rossz termést is. A korábbi aszályos és természeti csapásokban bővelkedő évek után az 1794. év valóban nem kedvezett a határbeli

²⁴ Gyakori a feldolgozások alapforrásnak tekintése. Az eredeti iratok megismerésének hiánya miatt a téves következtetések, adatok hagyományozódhatnak.

²⁵ Lásd részletesen Biró 2009.

²⁶ Későbbi tanúvallomások szerint nem is éltek mindannyian a településen, hanem néhányukat az összeírás idejére szekérrel hozták. Lásd Kujbusné 2001.; Kujbusné 2010.

²⁷ A migrációt jellemzi, hogy az 1707-ben Nyíregyházán összeírt 65 család közül 30 család neve nem szerepel 1714-ben az összeírt 63 családnév között, amelyben 26 új család neve jelenik meg, akik közül csupán 4 maradt meg 1752-re is. Nyíregyházán mind az 1707. évi, mind az 1714-es összeírásban, sőt 1752-ben is szerepeltek az alábbi családok: Bihari, Borbély, Nagy, Oláh, Orosz, Pap, Török. 1707-ben és 1714-ben is itt voltak, de 1752-ben már nem írták össze az alábbiakat: Csorba, Csordás, Dersi/Dery/Durák, Encsi/Encsy, Farkas, Foghagymás, Halasi/Halassy, Harsányi, Jakó, Kakas, Kálmán, Kardos, Kaskötő, Kovács, Lázár, Lengyel, Molnár, Nehéz, Nemes, Német, Olajos, Varga. 1714-ben tűntek fel, és még 1752-ben itt voltak a Biri, a Czifra, a Suhajda és a Szabó család tagjai. 1707-ben összeírták a Néma családot, akiket 7 év múlva már nem találtak itt, de az 1752-es összeírásban újra feltűnnek.

szállásokon és szomszédos bérelt földeken földművelésből, állattenyésztésből élő nyíregyházi gazdáknak. A nehézségeket a krónikák ekként örökítik meg: „*Nehéz csapással látogatta meg az Úr e serény népet 1794-ben. Az iszonyú, szárazság miatt se nem kapáltak, se nem vetettek és arattak, se nem kaszáltak. A leperzselt mezők parlagon bevettek, s a lakosság bánatában ki sem mozdult hajlékából, ami a földművelő és állattenyésztéssel foglalkozó népre lesújtó állapotot idézett elő. Nagy drágaság keletkezett, majd inség fenyegette a lakosokat.*”²⁸

A település nótáriusa a bírák évkönyvében ezt a bejegyzést tette: „*[1794] Ez év annyira terméketlen volt, hogy a rozs 10 vonás forinton kelt. Ezt a rendkívül való bérség és az eső hiánya okozta, sem fű, sem széna nem termett, emiatt kaszálásra és aratásra nem is volt szükség, a hőség sokakat a tanyákra kényszerített. A venyigén ellenben igen kitűnő bor termett.*”²⁹

Hogy mégsem az 1794. rossz év miatt keltek útra, azt a költözni szándékozók 48 aláírással ellátott kérvénye bizonyítja, amely az év első hónapjaiban már megjárta a megyei és a földesúri tisztek hivatalait és a város elöljáróságát. Markó Ádám főbíró 1794. február 25-én igazolta Barcs György, Szuchi János, Magyar János, Hornyák György és Zajatz Simon elmenni szándékozó nyíregyháziaknak, hogy a kötelességüknek eleget tettek, az 1794-re kirótt taxát kifizették.³⁰ Ha a többiek, akik a novelláris törvény³¹ szerint szabadmenetelűekként kérik elengedésüket, útlevelüket, szintén így tesznek, mehetnek – olvasható az iratban. A költözési szándékot a kérelmezők az alábbiakkal indokolták: „*mivel Nyíregyháza területén annyira elszaporodtunk, hogy alig tudjuk családunkat eltartani, mivel pedig jobb sors reményében elköltözni kívánunk [...]*” A költözést azért sürgették, hogy új lakóhelyükön a tavaszi munkákat még időben elkezdhesék.³²

1794 első felében többen a tanács és a földesúri ispánok engedélyével eladták javaikat, ezt a város birtokváltozásokat nyilvántartó könyvében is rögzítették.³³ Az adásvételhez – a Desseffy-örökösök nevében Mittuch Ferenc, a Károlyi-részről Oláh Lukács megbízásából – a törvénybíró, Gráff András és az ácsmesterséghez értő Kozák János, Franczell János tanácsbeliek, Barnicsek Leopold kőműves, Kaba Márton, Problincez György fafaragó, Galád György nádkötő becsülte fel az ingatlanokat.³⁴

Az átköltöző családok – az emlékezet szerint 84, az összeírások alapján 73 –³⁵ közül az elsők már márciusban (Hladki János, Lenkovszky Márton, Csernyik János, Pivarts Mátyás) útra keltek.³⁶

²⁸ Borovszky é. n. 102.

²⁹ Balogh 1982. 110.

³⁰ Asztalos Márton, Bencs/Bencsik János, Bukoviczki György, Hladki János, Kosska György, Laczkó Márton, Sramkó Tamás, Tóth Mátyás is megfizette a taxát, és ezáltal elbocsátást nyert.

³¹ Az 1791. évi novelláris törvény szabad költözködési jogot biztosított a jobbágyoknak. (1791. évi erdélyi XXVI. törvénycikk a jobbágyok örök időkre való személyes lekööttségének az eltörléséről és a nekik bizonyos föltételek alatt megengedett szabad költözéséről.)

³² MNL SzSzBML V.11.e. 37/37. 1794:2.

³³ MNL SzSzBML V.12.a. 1/81. 1794.

³⁴ MNL SzSzBML V.11.e. 37/37. 1794:2.

³⁵ Boda Zsigmond végül Nyíregyházáról Bercelre ment és nem Monospetriben.

³⁶ MNL SzSzBML V.11.e. 37/37. 1794:2.

Nyíregyházáról Monospetribe költözésre jelentkezők 1794-ben
Nyíregyházáról Monospetribe érkezettek **Költözésre még jelentkezők**

1.	Alman János	1.	Balku István
2.	Asztalos Márton	2.	Barcs György
3.	Bars György	3.	Bencsik Márton
4.	Bars János	4.	Béres Márton
5.	Benda János	5.	Boda Zsigmond
6.	Benkó János	6.	Cziriák János
7.	Bentsik János	7.	Duris Mátyás
8.	Bodnár Jakab	8.	Fricz János
9.	Bornyai Mihály	9.	Gulve István
10.	Bukoviczki György	10.	Gulve János
11.	Czvik Mihály	11.	Gyuris Mátyás
12.	Csernik/Csernyik János	12.	Hladki György
13.	Fazekas Márton	13.	Hrestyák János
14.	Fele János	14.	Hronecz János
15.	Gerda János	15.	Hudák Mátyás
16.	Gramma Simon	16.	Jasko György
17.	Gyuriskó Tamás	17.	Kis Pál
18.	Haraj Pál	18.	Kolostini Mátyás
19.	Hladki György	19.	Kovács Márton
20.	Hladki/Hlatki János	20.	Kubanyi János
21.	Hornyák György	21.	Kvitka Mihály
22.	Juhász Mihály	22.	Laczkó Márton
23.	Kis Tamás	23.	Lenkovszky Márton
24.	Koska György	24.	Literszky Mihály
25.	Latzkószki Márton	25.	Mallya Jakab
26.	Magyar János	26.	Mallya Mihály
27.	Majoros András	27.	Mazor György
28.	Miháلكó Mihály	28.	Mazor György
29.	Miholetz Pál	29.	Salay György
30.	Palenyik Mátyás	30.	Salay Mihály
31.	Pivarts Mátyás	31.	Smajta György
32.	Srankó Tamás	32.	Szabadi István
33.	Szuchi János	33.	Szalai Márton
34.	Tóth Mátyás	34.	Tokár János
35.	Vitovszki Mihály	35.	Varga Márton
36.	Zajatz Simon	36.	Victoris Pál
37.	Zvara Márton		

Az elköltözők közel egynegyedének vázolható fel a vagyoni helyzete az ingatlanváltozásokat rögzítő tanácsi iratokból. Megállapítható, hogy nem voltak igazán tehetősek, de többük bírt városi házzal, istállókkal, ólakkal, sőt akadtak olyanok, akiknek beépített, fákkal beültetett, körbeárkolt szállása, vízvételi lehetősége, a bérelt földön pedig vetésterület része is volt – tükrözve gazdálkodásukat.

Asztalos Márton a városban egy jónak ítélt házat mondhatott magáénak egy ócska kamarával.³⁷ Szállását, amelyhez 2 kötél föld is tartozott, előző év őszén bátyjának, Györgynek adta el.³⁸ A szálláson szintén állt egy háza istállóval, valamint négy verem, voltak itt ültetett gyümölcs- és fűzfái, körülötte árok és kerítés, sőt egy kútban is hetedrész tulajdont szerzett. Monospetriben a házzal bírók között írták össze.³⁹

Barcs György a városban az alsó kocsmánál olyan pitvaros házzal rendelkezett, amelynek belső és külső kamarája, istállója egy deszkakerítéssel körbevett udvaron állt. Egy kútnak a negyede volt az övé.⁴⁰ A szállásán lévő háza istállóval, benne lévő hídlással, deszka jászolokkal, egy marhaistálló, egy pelyvás szín, öt verem, egy kis ól, egy kútnak negyedrésze, árok, kerítés, néhol garádjával rakva 97 Rft-ra⁴¹ becsültetett. A szállásán lévő épületeket a megbecsült áron engedte át Saiben Mártonnak 0,5 kötél földjével együtt.⁴² Monospetriben az összeírásakor még ház nélküli.

Bencs/Bencsik János, ifjabb városi házához kamarája, istállója volt, mindez egy fedél alatt. A becslők szerint 105 Rft 27 xr-t⁴³ ért. A szálláson állt egy ház és egy marhaistálló, amely körül volt árkolva és kerítve. Becsértéke 35 Rft 15 xr. 1794. január 20-án házat és szállását Dulanszky Györgynek alku szerint adta el a szomszédos Sima pusztán lévő 8 köből vetésével együtt az uraságok ispánjának jelenlétében.⁴⁴ Monospetriben ház nélküli 1794 nyarán.

Benda/Bende Jánosnak csak a városban volt sövénykerítéses háza istállóval. 1794-ben Monospetriben házzal bírt.

Ifjabbik Benkó János 1794. április 10-én jelentette, hogy mivel „szükségtől szenved”, ki akar költözni, ezért eladta házat és Monospetriben vett egyet.⁴⁵

Béres Mártonnak a városban egy háza, egy kamarája, egy rossz istállója és különös vályog sertésólja volt. A szálláson egy istállót, pelyvás színt, kis ólat, termő gyümölcsfákat tudhatott a magáénak, amit körülárkolt. Monospetriben házzal bírt.

Bukoviczki György a városban lévő házat, valamint rozszant istállóját és kamaráját 1794. március 10-én eladta, hogy az új lakóhelyén vehessen egyet.⁴⁶

Gerda János csizmadiának a városban volt egy körülkerített ócska háza és sövényből készült ólja, ezt bár eladta, de új lakóhelyén házat 1794-ben még nem vett vagy épített.

³⁷ MNL SzSzBML V.12.a. 1/81. 1794. N. 639.

³⁸ Uo. N. 660.

³⁹ MNL HBML IV.1.b. 1794. II. 252.

⁴⁰ MNL SzSzBML V.12.a. 1/81. 1794. N. 644.

⁴¹ Rft: rénes forint = 60 krajcár, pengő forint (Pft) vagy ezüstforint = 2,5 váltóforint (Vft)

⁴² MNL SzSzBML V.12.a. 1/81. 1794. N. 636.

⁴³ xr = krajcár, 1858-ig 60, aztán 100 krajcár = 1 forint

⁴⁴ MNL SzSzBML V.12.a. 1/81. 1794. N. 620.

⁴⁵ Uo. N. 670.

⁴⁶ Uo. N. 666.

Gyuris Mátyásnak csak a szálláson volt háza és istállója körülárkolvá és kerítve. Gyümölcsfái mellett értékként becsülték fel egy kútban bírt tizenkettő részét.⁴⁷

Koska Györgynek új pitvaros városi háza volt.⁴⁸ „*Szállásföldje ugyan nagyon, de semmi épületek rajta nincsenek. Kiköltözött, ezért az uraság egy kötélalj szállásföldjét odaadta Bálint Györgynek.*”⁴⁹

Laczkó/Laczkovszki Márton a körülkerített városi házát és ócska istállóját 1794. február 24-én 44 Rft-ért adta el Fedor Andrásnak.⁵⁰

Magyar Jánosnak vályogtéglából épült új háza volt a városban, udvara végében deszka kamarával, színnel, istállóval, deszkából készült kerítéssel, hízlaló óllal, egy kúttal. A két kötélaljnyi szálláson lévő háza végében is volt két istálló, egy kisebb ól, egy pelyvás szín, kerítés, gyümölcs- és fűzfák, „*egy különös kút válijával gémjével?*”. A Gáváról idejött Perbál Jánosnak adta el 440 Vft 42 xr-ért, átengedve királytelki 5 1/3 köből gabona és 1 1/2 búza vetését is 9 Vft-ért.⁵¹

Mazor Györgynek a városban volt egy régi háza két kis kamarával és egy színnel. Udvarának kerítését és gyümölcsfáit is számba véve ingatlanát 60 Rft-ra becsülték.

Pivarcs/Pivarts Mátyás városi házát 1794. április 8-án 50 Vft-ért adta el Hvidsjak Jánosnak.⁵² Monospetriben 1794-ben ház nélküli.

Sramkó Tamás javaiért – akinek városi háza, hozzá kamarája, ócska istállója volt, a 3 kötélalj földnyi szálláson pedig a körbekerített kis ház mellett marhaistálló, pelyvás ól, hat verem, egy kútban ötödrész is illette – Pristják Ádám 118 Vft-ot adott.⁵³ Monospetriben ház nélküli.

Szalai Márton a városban csupán egynegyednyi házat tudhatott a magáénak, szállása nem volt.

Szuchi János városi, jónak minősített házát és ócska kamaráját Henzely Ádámnak 141 Vft-ért úgy adta el, hogy a vevő fizette a fél aranytaxát. A két kötélaljnyi szálláson lévő háza egy istálló, gyümölcs- és ültetett fűzfák, árok, kerítés, egy kútban hetedrész, négy verem pedig 1794. február 17-én a becsült áron, 81 Rft-on került Kovács Pál Keső kezébe.⁵⁴

Tóth Mátyás Szarvas utcai városi ingatlanain („*egy ház, jó készületű kamarájával, egy sövény ól, egy fedél nélkül való istálló vályog falja, palánk kerítés és deszka kapu*”) és szállásának fele Kis György, a szállás másik fele Kis Tamás birtokába került. A szálláson volt „*egy romló félen lévő háza, egy nagy különös istálló, egy pelyvás szín, egy garadja akol fedele nélkül, gyümölcsfák, árok kerítés és azok körül ültetett fűz és bodzafák, egy kútban nyolcadrésze, három verme.*” Az adásvételt 1794. március 4-én bonyolították le.⁵⁵

Vietoris Pál a szálláson lakott, itt állt a háza, amihez épített egy istállót, és a kertbe telepített gyümölcsfákat is, amelyeket kerítéssel vett körbe.

⁴⁷ Uo. N. 622.

⁴⁸ Uo. N. 648.

⁴⁹ Uo. N. 651.

⁵⁰ Uo. N. 645.

⁵¹ Uo. N. 635.

⁵² Uo. N. 668.

⁵³ Uo. N. 643.

⁵⁴ Uo. N. 641., 642.

⁵⁵ Uo. N. 656., 657.

Zajác Simon városi vályogfalú házához új szobát épített és a tetőt is kicserélte, úgy adta el a szálláson lévő házzal, amelyhez volt istálló, két rossz ól, egy kút válójával és kerítés. A becsült áron Lukácsko György Mátyás fia számára vette meg, sőt megalkudott 312 Vft-ért a királytelki árendának is a felére.⁵⁶ Monospetriben mint ház nélküli szerepel.

Monospetriben a nyíregyháziak közül 1794-ben házzal bírtak még: Barcs János, Bodnár Jakab, Czvik Mihály, Csernik János, Fazekas Márton, Gyurisko Tamás, Hornyák György, Miháلكó Mihály, Miholecz Pál, Tóth Mátyás, Vitovszki Mihály.

1794. augusztus 17-én Bogáthy Pál Váradolasziból Bihar vármegyéhez intézett kérelmében, negyven-egynéhány új nyíregyházi lakosának és a még vártaknak 4 év mentességet kért a közterhek alól, hogy az újonnan érkezettek házaikat felépíthessék, és egyéb épületeket emelhessenek, illetve gazdaságukban gyarapodjanak.⁵⁷ Az 1794-ben Nyíregyházáról érkezettek közül ekkor 22-en bírtak házzal, 15-en voltak ház nélküliek.⁵⁸

Az elvándorló evangélikusok hittestvérekre is találtak Biharban, hiszen „nem telepítettek a Felvidékről szlovák ajkú evangélikus népességet, ide német nyelvterületről hívtak – a váradi káptalan tiltakozása ellenére – vállalkozó szellemű telepeseket.”⁵⁹

A migráció sajátossága, hogy az elköltözöttek között mindig volt olyan, aki általában a szabad évek letelte után újra útra kelt és tovább- vagy visszaköltözött. Ez utóbbiakról a nyíregyházi bírák évkönyvében ez olvasható: „1794-ben néhány lakos elköltözött Bihar megyébe, Monospetribé. Ezek némelyike hazatért, néhány azonban ott maradt, de hamarosan mindannyi, ide haza jöttek.”⁶⁰ Ennek a hazatérésnek az igazolása nehézkesebb, mint a távozásé, hiszen a vizsgálat főként a korabeli töredékes összeírások névanyagára alapozódhat. Ez azonban hordoz magában kockázati tényezőket, hiszen lehetnek azonos nevű lakosok, illetve a generációkat sem különböztetik meg minden esetben ifjabb vagy idősebb megnevezéssel, ráadásul a nevek írásmódja nem rögzült, így hol magyaros, hol szlovákos formában vetik papírra. Ráadásul nem áll rendelkezésre ugyanazon évből mindkét település lakosságlistája. Az elköltözés után egy évtizeddel, az 1803-as nyíregyházi adóösszeírásban mindenestre a Monospetribé távozottak közül az alábbiakat találjuk újra a városban: Asztalos Márton, Benkó János, Béres Márton Bodnár Jakab, Bukoviczki György, Czvik Mihály, Csernik János, Gyuris Mátyás, Haraj/Garai Pál, Hladki György, Hrestyák János, Hudák Mátyás, Jasko György, Juhász Mihály, Kis Pál, Kis Tamás, Kolostini Mátyás, Kosska György, Kubanyi/Kubinyi János, Kvitka/Kvaka Mihály, Laczkó Márton, Magyar János, Mallya Jakab, Mallya Mihály, Pivarts Mátyás, Salay György, Szuchi János, Tokár János, Tóth Mátyás, Zajác Simon.

Három évtized múlva, az 1828-as országos összeírásban a monospetri lakosok között már alig található Nyíregyházáról átköltözött, csak a Bornyi, Kiss és Zajác családok őrzik a nagy áttelepülés emlékét.⁶¹ Vagy tévedünk? A Monospetribé történő kirajzás azért érdemelne komolyabb figyelmet, mert az 1785-ben ott élt 137 családhoz érkezett 70–80 nyíregyházi akár meghatározó is lehetett volna a település életében.⁶² Az 1828-as összeírás

⁵⁶ Uo. N. 621., 637.

⁵⁷ MNL HBML IV.1.b. 1794. II. 252.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Szálkai 2019. 40.

⁶⁰ Balogh 1982. 110., 127.

⁶¹ MNL OL C 59. Monospetri 1767. évi urbárium.

⁶² Nyíregyházán már a beköltözés első évében átvették a település vezetését az újonnan érkezettek.

szerint ez nem történt meg. Hogy miért nem, illetve a nyíregyháziak miért tértek vissza a bihari faluból, arra csak egy családszintig lemenő, alapos forráskutatás adhatna választ.

Éva Kujbusné Mecsei

Residents of Nyíregyháza in Monospetri in the 18th Century

In the 18th century, migration was continuous in Nyíregyháza. In addition to the organized settlers from the 1750s, spontaneous arrivals also increased the population, which continued to grow. At the same time, the difficulties of personal prosperity, the hindrance of free religious practice and the promises of new settlements contributed to emigration and onward migration, one of the destinations of which was Bihar County.

In accordance with migration, the misinterpreted descriptions of the specialized literature occasionally lead to the drawing of inaccurate conclusions, but the lack of resources does not always allow the exploration of the causes of migration, the knowledge of its course, and the analysis of its consequences. In the 18th century history of Nyíregyháza, it is also an open question why so many people moved to Monospetri in 1794, how they fit in there, why they did not become as dominant in public life as the people from Békés who also came here, and also, who and when returned, and why they did so.

An overview of the past of the two settlements by comparing the nomenclature allows interesting conclusions to be drawn, the proof of which, however, requires the discovery of new resources.

Források

Kézírtos források

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
IV.1.b.	Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
A 130	Magyar kancelláriai levéltár. Levéltári segédletek. Családtörténeti cédulagyűjtemény. Illésy-féle családtörténeti cédulagyűjtemény.
C 59	Helytartótanácsi levéltár. Magyar Királyi Helytartótanács. Departamentum urbariale. Monospetri 1767. évi urbárium. https://archives.hungaricana.hu/en/urberi/bihar-monospetri/?list=eyJxdWVyeSI6ICJN-RUdZPUJJSEFSIn0
E 156.a	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archivuma. Összeírások. Urbaria et conscriptiones. Registrata.
E 156.b	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archivuma. Összeírások. Urbaria et conscriptiones. Irregistrata.
E 227	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archivuma. Vegyes iratok, ügyviteli segédletek, pecsétnyomók. Libri donationum.
N 78	Regnicolaris levéltár. Archivum Regni. Országos összeírások. 1715. évi összeírás.
P 398	Magánlevéltárak. Károlyi-levéltár. Károlyi család nemzetségi levéltára. Károlyi család. Missiles.
MNL SzSzBML	Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
IV.1.b.	Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok.
V.11.e.	Nyíregyháza Mezőváros Választott Hites Közönségének iratai. Folyamodások.
V.12.a.	Nyíregyháza Mezőváros Tanácsának iratai. Jegyzőkönyvek.

Forráskiadványok

- Balogh 1987. Pósalaki János: Debrecen síralmas állapotának megvilágítása 1685–1696. Fordította, életrajzzal ellátta: Balogh István. Debrecen, 1987.
- Tessedik–Berzeviczy 2004. Tessedik Sámuel, Berzeviczy Gergely: A parasztkok állapotáról Magyarországon. Válogatta, szerkesztette, a bevezetést és az életrajzokat írta: Zsigmond Gábor. Bp., 2004.

Szakirodalom

- Ács 1983. Ács Zoltán: Jobbágyszökések Szabolcsból Békésbe a 18. század első felében. In: Békési Élet, 18. (1983) 3. sz. 364–369.
- Ács 1985. Ács Zoltán: Jobbágyvándorlás Szabolcs megyéből a XVIII. század első felében. In: Agrártörténeti Szemle, 17. (1985) 3–4. sz. 588–605.
- Balogh 1982. Balogh István: Az újratelepített Nyíregyháza első félévszázada. (A nyíregyházi bírák évkönyvei) (1753–1803). In: Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás III–IV. Szerk.: Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, (1982). 93–131.
- Biró 2009. Biró Endre: Monospetri. Emberek, sorsok, dokumentumok. Monospetri, 2009.
- Borovszky [é. n.] Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Bp., [é. n.]
- Danyi–Dávid 1960. Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Szerk.: Danyi Dezső, Dávid Zoltán. Bp., 1960.
- Kujbusné 2001. Kujbusné Mecsei Éva: Migráció Nyíregyházán 1753–1837 között. In: Migráció. Szerk.: Novák Veronika. Dunaszerdahely, 2001. 113–122.
- Kujbusné 2003. Kujbusné Mecsei Éva: Migráció és peregrináció Nyíregyházán (1753–1848). In: Nyíregyháza, előadások a város újratelepítésének 250. évfordulóján. Szerk.: Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 2003. 95–115.
- Kujbusné 2010. Kujbusné Mecsei Éva: Az újratelepítéstől 1848-ig. In: Nyíregyháza története I. Szerk.: Németh Péter. Nyíregyháza, 2010. 123–255.
- Nagy 1858. Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest, 1858.

- Németh 1979. Németh Zoltán: Tírpákokra vonatkozó iratok Nyíregyháza történetéhez 1755–1797. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás I–II. Szerk.: Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, (1979). 351–381.
- Papp 1998. Papp Klára: Biharország jobbágnépe. A magánbirtok és jobbágysága a XVIII. században. Debrecen, 1998.
- Szálkai 2010. Szálkai Tamás: Armálisok és armalisták a kora újkori Biharban a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár egyéni címeres nemeslevelei (1535–1811) és nemesi iratai alapján. (PhD-értekezés.) Debrecen, 2010.
- Szálkai 2019. Szálkai Tamás: Magyarokká válván – Reformátussá lett bihari evangélikusok. In: Evangélikus Élet, 84. (2019) 5–6. sz. 40–41.
- Veres 1962. Veres Miklós: Szabolcs megye népességi viszonyai a XVIII. században. In: Történeti Statisztikai Évkönyv, 1961–1962. Szerk.: Ember Győző. Bp., 1962. 159–192.